

*Farvelagt tegning af Frederik von Scholten, som forestiller plantagen Høgensborg på Sankt Croix, juni 1838.
Fra Frederik von Scholtens skitsebog II, tegning nr. 50. Tegningen ejes af M/S Museet for Søfart.*

Der blev indviet en synagoge i Krystalgade i 1833 ... på Sankt Thomas!

Der blev indviet en synagoge i Krystalgade i 1833 ... på Sankt Thomas!

Jøderne i Dansk Vestindien til 1917

Merete Christensen giver et overblik over jødernes historie i Dansk Vestindien, som for 100 år siden blev solgt til USA. Jødernes historie omfatter både en guvernør, som blev henrettet i slutningen af 1600-tallet, en synagoge, som blev opført, brændte ned og blev genopført, samt en række kendte personer med forbindelse til Dansk Vestindien.

Af Merete N. Christensen

Det er vist ikke undgået manges opmærksomhed, at vi i år i Danmark mindes salget af De Vestindiske Øer. Salget blev besluttet på grundlag af et flertal ved den første folkeafstemning, efter at en sådan var blevet muliggjort i henhold til Danmarks forfatning. Folkeafstemningen fandt sted den 14. december 1916. Prisen var 25 millioner dollars, det vil sige ca. 100 millioner danske kroner. Den 31. marts 1917 skiftede flaget fra dansk til amerikansk, og øerne hedder nu som bekendt Virgin Islands – et yndet turistmål.¹

Der vises i den anledning udstillinger på forskellige danske museer og arkiver om 1917. Rigsarkivet har haft mulighed for at konservere de utallige arkivalier fra øerne, som vi heldigvis fik lov til at hjemtage til Danmark ved salget. I forbindelse med markeringen af salget af øerne har der været fokus på Danmark som slavenation og i forlængelse heraf, hvorvidt Danmark bør undskyldte for at have haft

slaver på øerne. Slaveri er en del af historien om Dansk Vestindien for både kristne såvel som jøder, for der har naturligvis også været jødiske handels-huse, som havde kontakt til slavehandelen. Det vil dog ikke blive behandlet her.

Den store historie om Dansk Vestindien

De Vestindiske Øer (Dansk Vestindien) er betegnelsen for de tre øer, som Danmark-Norge besad i Caribien: Sankt Thomas (fra 1672), Sankt Jan (fra 1718) og Sankt Croix (fra 1733). De forblev i Danmarks besiddelse til afståelsen i 1917. De var den vigtigste del af det danske koloniimperium, der også omfattede Guldkysten i Afrika (hvorfra slaver blandt andet hentedes til øerne) og Trankebar i Indien. Sankt Thomas havde en fortrinlig naturlig havn, som blev en af Caribiens vigtigste havne, i tilslutning til hvilken byen Charlotte Amalie voksede op. I 1830'erne var der over 10.000 indbyg-

gere i byen, som dermed var Kongeriget Danmarks næststørste.

I koloniernes første år under Danmark blev handelen varetaget af handelskompagnier. Størstedelen af den sukkerproduktion (sukkerrør), der fandt sted på øerne, foregik hos de såkaldte plantere på Sankt Croix. Her lå også byerne Christianssted og Frederikssted. I 1755 overtog Kronen (Staten) handelen. Herefter udfoldede der sig en storhedstid, som øerne nød godt af, indtil englænderne besatte dem i 1801 og 1807-15. Der blev produceret store mængder sukker – en af de vigtigste handelsvarer i datidens København. Charlotte Amalie blev nærmest en frihavn. Handelen foregik i Danmark-Norge, Europa og i de 13 nordamerikanske stater. Efter 1815 gik produktionen dog nedad på grund af udpining af jorden og øget konkurrence.²

En uheldig (jødisk?) guvernør

Naturligvis var der jøder i Dansk Vestindien. I 1959 blev der på Sankt Thomas udgivet en lille bog med titlen *Jewish Historical Development in The Virgin Islands, 1665-1959*. Den er forfattet af Isidor Paiewonsky med forord af Herman Wouk (som mange nok kender fra utallige romaner og tv-serier som for eksempel *Europa i flammer* fra 1980'erne). Bogen er illustreret med sort-hvide fotos, og efter en kort introduktion bringer forfatteren oplysninger om jødernes historie kronologisk fra 1684 til 1959.

Under 1684 fremgår det, at Gabriel Milan fik sin udnævnelse til guvernør af Christian 5. af Danmark den 7. maj, og at han ankom med sin familie til Sankt Thomas den 13. oktober. Han stammede fra en kendt jødisk familie, som havde forbindelser til Portugal, Flandern og Hamburg. Han var gennem ægteskab forbundet med husene da Costa og de Castro. Til sidst står der – under 1684 – at han tjente som guvernør til 1686. Forfatteren medtager hermed ikke slutningen på historien. Denne er behandlet i sin helhed af Henriette Bugge i forgængerens til *Rambam, Dansk Jødisk Historie* nr. 20. Her får vi slutningen i og med, at Milan blev kaldt hjem

Ammen Charlotte Hodge med Louise MacPherson Bauditz. Fotografiet befinder sig i Det Kgl. Biblioteks fotoarkiv som deres ældste fotografi fra Dansk Vestindien. Det formodes at være fra 1847. Foto: Det Kgl. Bibliotek.

til Danmark for at stå skoleret, anklaget for embedsmisbrug. Han blev henrettet ved halshugning på Nytorv den 26. marts 1689.³

Der er skrevet meget om Milan, men her vil vi blot dvæle lidt ved "det jødiske", idet nogle skriver, at han var katolsk, andre, at han var jødisk, og endelig er der nogle, der skriver, at han blev protestantisk døbt i 1682. Jeg mener – som Henriette Bugge – at han var marraner.⁴ Familien er nok i Spanien eller Portugal gået over til katolicismen under tvang, men efter at være kommet til Nederlandene eller (meget sandsynligt i Milans tilfælde) Hamborg i Tyskland er de gået tilbage til den jødiske religion. Milans første hustru var tilmed datter af den berømte Benjamin Musaphia, som var livlæge hos Christian 4. Efter hustruens død giftede Milan sig med Juliane Breitenbach, som næppe var jøde. Det kan understøtte, at han muligvis lod sig døbe lu-

Der blev indviet en synagoge i Krystalgade i 1833 ... på Sankt Thomas!

*Havnen på Sankt Thomas og hovedstaden Charlotte Amalie, fotograferet i 1893.
Fotografiet ejes af British Library.*

thersk. Han kan ikke være gået fra at være (ganske vist tvungen) katolik til protestant og så være blevet døbt. Anabaptisme (gendåb) er som bekendt strengt forbudt i luthersk teologi. I Bugges artikel fremgår det også, at Milan har været kaldt en "uforskammet Jøde" af adelsmanden Marcus Gjõe, som skyldte Milan penge. Milan svarer i et brev, at han er stolt over at være jøde. Vi må nok konkludere, at Milan var jøde, men også offer for samtidens barske stridigheder om den rette religion. Han blev dog nok fældet på grund af sin strenge retshåndhævelse på Sankt Thomas – og kongens gæld til ham – mere end på sin religiøse baggrund.

Jødisk liv i Dansk Vestindien

Så tidligt som i 1685 blev der tilstået såvel lutheranere som reformerte fri religionsudøvelse på De Vestindiske Øer. Jøder og katolikker kunne holde gudstjeneste under private former, forudsat der ikke opstod skandaler. Dette ligner både Fredericia og skrivelsen af den 16. december 1684 fra København,

der tilstod navngivne jøder at holde gudstjeneste inden for lukkede døre. Gudstjenester er nok, som mange andre steder i verden, i begyndelsen foregået i private hjem. I 1796 ansøgte jøderne på Sankt Thomas den danske guvernør om ret til at etablere en synagoge i Charlotte Amalie. Det blev tilstået uden problemer. Den første synagoge blev imidlertid hærget af brand i 1804. En begravelsesplads var allerede købt i 1750, og den eksisterer stadig i dag. I 1822 (nogle skriver 1812) blev der brug for mere plads, så man købte et grundstykke af plantagen "Altona" vest for Charlotte Amalie. Den blev taget i brug i 1836, og der er også rejst et ottekantet begravelseshus, "Beth Ha-Chaim" ("Livets hus"), som endnu kan ses på øen.

Ritus var sefardisk. I 1830'erne kom der imidlertid også jøder med ashkenazisk baggrund til Sankt Thomas. I december 1831 udbrød en storbrand, der ødelagde størstedelen af Charlotte Amalie. Menigheden og synagogen var dog så berømt og anset,

Der blev indviet en synagoge i Krystalgade i 1833 ... på Sankt Thomas!

Synagogen på Sankt Thomas blev rejst i 1833 og står den dag i dag. Fotografiet er taget af Preben Lunn.

at penge til genopbygning straks blev indsamlet i Caribien, USA og Europa. Generalguvernør Peter von Scholten gav således 32 dollars. I 1833 sluttede indsamlingen. En ny synagoge rejstes, og den står stadig – med sand på gulvet – i Krystalgade 16B.⁵

Den jødiske menighed var fuldt og helt integreret i det danske koloniale samfund. Jøder gav donationer også til den lutherske kirke. Jødisk konfirmation blev holdt i henhold til Anordningen af 1814, der naturligvis også var gældende i Vestindien. De jødiske skoler på øen var så velfungerende, at mange kristne sendte deres børn til dem. I 1831 fødtes 77 børn i menigheden (74 drenge og to piger). I 1837 står 400 jøder noteret som indbyggere i Charlotte Amalie. I samme år registreres fire bryllupper og seks begravelser. Der fødes 19 børn. I 1851 er der 372 medlemmer af menigheden, mens tallet i 1890 er nede på 141. Menigheden på Sankt Thomas stod som et forbillede for menigheder i USA. Det var således den første synagoge i den nye verden. Menighedens indre styre var meget demokratisk, og kvinder deltog på lige fod i gudstjenesten. Og hvis der kom officielle tiltag, der kunne genere for eksempel sabbatten, kunne man let argumentere for at få dem ændret.⁶

Camille Pissarros barndomshjem som det ser ud udefra anno 2017. Fotografiet er taget af Preben Lunn.

Personer med tilknytning til det jødiske Dansk Vestindien

Vi er så heldige, at Julius Margolinskys gengivelse af 299 gravindskrifter fra Sankt Thomas omfattende årene 1837 til 1916 er tilgængelig online under kirkebøger/Rigsarkivet. Her kan man læse, at menigheden havde gode og kendte rabbinere i flere perioder som for eksempel M.N. Nathan, David Cardoze og Moses D. Sasso, der var rabbiner, da øerne blev solgt. Og på Sankt Thomas fødtes den 10. juli 1830 den berømte impressionist Jacob Pissarro, bedre kendt som Camille Pissarro.

Historien om jøderne i Dansk Vestindien indtil 1917 er stort set en lys historie. Naturligvis har brande, storme og indflydelse fra krige i området haft negative virkninger på hele samfundet og på jøderne, men ifølge kilderne har jøderne kunnet udfolde sig frit både erhvervsmæssigt og religiøst.

Der blev indviet en synagoge i Krystalgade i 1833 ... på Sankt Thomas!

LITTERATUR

Bach-Nielsen, Carsten

2005 "Jøderne på Skt. Thomas", *Kristeligt Dagblad*, den 7. september 2005. Tilgængelig online: <https://www.kristeligt-dagblad.dk/historie/jderne-p-st.-thomas> (2017-11-08)

Bugge, Henriette

1985 "Gabriel Milan", *Dansk Jødisk Historie*, 20, 1985, s. 11-20.

Danmarkshistorien (Online)

2017 <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/de-vestindiske-oer-dansk-vest-indien/> (2017-11-08)

Paiewonsky, Isidor

1959 *Jewish Historical Development in The Virgin Islands, 1665-1959*. Isidor Paiewonsky 1959. Tilgængelig online: <http://ufdc.ufl.edu/AA00004167/00001/1j> (2017-09-07)

Rigsarkivet: Dansk Vestindien – Kilder til historien.

NOTER

¹ Bach-Nielsen 2005, s. 5.

² Danmarkshistorien (online) 2017, s. 1-3 og Bach-Nielsen 2005, s. 1-4.

³ Paiewonsky 1959, s. 10 og Bugge 1985, s. 11-20.

⁴ Bugge 1985, s. 15. "Marraner" er dansk for det spanske ord "marrano", flertal "marranos". I Spanien under de katolske konger blev betegnelsen for jøder, der var gået over (oftest under tvang) til kristendommen, "conversos" eller "marranos". Sidstnævnte brugtes ofte som et skældsord, da man anså de konverterede for kryptojøder. Det var disse "nykristne", som Inkvisitionen forfulgte, netop *ikke* som jøder, men som falske, kætterske kristne. Ordet "marrano" kan have flere betydninger. Den almindeligst antagne er "svin".

⁵ Bach-Nielsen 2005, s. 4.

⁶ Paiewonsky 1959, s. 18-21.

Der blev indviet en synagoge i Krystalgade i 1833 ... på Sankt Thomas!